

GEOGRAFIJA PJESNIKA

Annemarie SCHIMMEL

*Qifa nabki min dhikra habibin wa manzili
bi-sikti l-liwa bayna d-dakhuli wa hawmali*

*Stante (o moja dva prijatelja!), da plačemo
sjećajući se drage i staništa,
na pješčanim brdskim obroncima, između
Dakhula i Hawmala!*

Svako ko znade arapski jezik, ili tačnije, svako ko znade barem nešto malo o arapskoj književnosti, morao je čuti za ovaj početni stih iz mu'allaqe Imru' l-Qaysa, u kojoj se ovaj pjesnik obraća dvojici svojih drugova, e da mu se pridruže u gorkom ridanju na mjestu gdje njegova voljena nekada davno stanovale! Danas imam namjeru da svoje izlaganje usredsredim na metod kojim su se pjesnici u islamskom svijetu koristili posežući za prizorima uzetim iz gradova, rijeka, krajolika, pejzaža... Nadam se da ću moći razgovijetno pokazati kako je moguće otkriti jednu vrstu unutarnjeg ritma koji počiva iza upotrebe imena ovih mjesta i prizora.

Ja ovdje, zapravo, neću govoriti o tzv. *fada'il* knjigama,¹ u kojima autor nabraja osobine gradova i zemalja, navodeći pritom anegdote i uobičajene poslovice, te Vjerovjesnikova predanja, niti ću mnogo zboriti o ulozi gradova i pejzaža koju uočavamo u pjesničkim snatrenjima. Štaviše, neću pridavati veliku pažnju brojnim geografskim spisima u arapskoj, perzijskoj i turskoj književnosti, koji su, tokom povijesti, sastavljeni sve tamo od ranog doba islama.

Jedino što ovom prilikom želim učiniti jeste da vas naprosto uzmem za ruku i da, onda, s vama lutam zemljama islama, idući tragom pjesnika, tragom kojim su oni hodili u potrazi za svojom izgubljenom voljenom osobom, ili su

pak tragali za ostacima koji posvjedočuju nekadašnju slavnu prošlost.

Putovanje pustinjom s namjerom da se pronađu jedva zamjetni tragovi koje je ostavila voljena osoba, traganje za "skoro nerazpoznatljivim tragovima na mjestu na kojem su se nekada razapinjali šatori plemena kojem je njegova voljena dragana pripadala" bila je glavna tema kod predislamskih pjesnika kao i iz vremena prvog islamskog perioda. Da je bilo tako svjedoči ovaj Lebidov stih:

*Fa madafi'u r-rayyani urriyyun rasmuha
khalqan kama damina l-wahiyyu salamaha*

*Logorište u dolini Rayyan obilježeno je uspomena
menama nejasnim
nalik napisima koje vrijeme ugravira na stijenama starim!!!*

Zar pjesnici nisu ti koje kur'ansko poglavlje *Pjesnici* (aš-Šu'ara, XXVI, ajet 225) opisuje ovako:

alam tara annahum fi kulli wadin yahimun

"Zar ne znaš da oni tumaraju po svakoj dolini?" – te, usljed lutanja, mogu lahko pasti kao žrtva zlih duhova!

Nije li upravo ovo slika lutajućeg, beskućnog i bezutočišnog pjesnika, koji traga za istinskim smislom svoga života, nije li, dakle, upravo to ista ona slika pjesnika kakvu nalazimo u modernom pjesništvu?!

Dovoljno je prisjetiti se načina na koji Mahmud Darwiš, palestinski pjesnik, iskazuje, modernim izrazom, svoj govor o lutajućem beduinu, tumarajućem nomadu, tom *chevalier errant*, konjaniku koji čini šta mu se prohtije. Mahmud Darwiš tom nomadu mijenja ime i sad ga naziva Odisejem, grčkim herojem, koji

je skoro izgubio svoju domovinu tokom svojih dugih lutanja "pustinjama vode ispunjenim opasnostima". (Naravno, u drevnom arapskom pjesništvu ne nalazimo ovaj prizor mora, niti putovanje morima i okeanima!).

Godine 1957. objavljena je jedna knjiga na njemačkom posvećena historijskim mjestima u klasičnom arapskom pjesništvu. Autor ovog djela, Ulrich Thilo, pokazuje nam da imena mjesta koja se spominju u *mu'allaqama* i u ranom arapskom pjesništvu općenito, govore ne samo o tome da su pjesnici voljeli tragati za opustjelim mjestima gdje su nekada davno razapinjali šator pjesnikovi voljeni prijatelji, mjestima iz kojih su ti dragi prijatelji iščezli, već su drevni pjesnici spominjali imena tih mjesta i po tome kakva im je klima, te su informirali svoje slušateljstvo i o tome kakvi se slatkovodni izvori tu sve nahode, i kakva zadivna mjesta za ispašu prostiru, govore nam o najpogodnijem vremenu da se na kamili tamo odjaše. K tome, iz tradicije "arapskih plemenskih ratova" (*ayyamu l-'arab*) saznajemo uveliko o brojnim pojednostima bojnih poprišta, gdje su se odigrali dugo pamćeni sukobi beduinskih plemena.

Idući od najdavnijih vremena književni kritičari nisu voljeli prekomjernu upotrebu imena mjesta, što je postalo običajem u arapskom pjesništvu. Mnoga su imena postala fosilizirana, preobražena u klišeje koji su se stoljećima upotrebljavali, tako da Reynold A. Nicholson zajedljivo govori o "pjesnicima koji su poduzeli prosto imaginarno putovanje pustinjom, a da pustinje uopće nisu nikada vidjeli, na kamili koju nikada nisu ni imali!"

Zanimljivo je napomenuti sljedeće: nisu samo pjesnici u arapskoj poetskoj tradiciji koristili drevna arapska imena mjesta, nego su to, također, činili i neki pjesnici koji su pisali na drugim islamskim jezicima.

Tako su veliki sufijski pjesnici arapskog svijeta posezali za ovim imenima, jer su koristili cijeli rječnik arapske tradicionalne ljubavne poezije (*mufradatu ši'ri l-gazali l-'arabiyi t-taq-lidiyy*) da bi istakli svoja duhovna iskustva. Ibnu l-Farid (umro 1235. u Egiptu) jednu svoju lijepu *qasidu* počinje riječima:

Ihfaz fu'adaka in mararta bi-hajir

"Čuvaj postojano svoje srce kad prolaziš pored Hadžira!"

Štaviše, Ibn ,Arabi (umro 1240. godine) u svome djelu "Tumač želja", *Tarjumanu l-Ašwaq*, još češće poseže za imenima mjesta iz klasičnog arapskog pjesništva. On se strogo drži klasičnih obrazaca i, kao što to čine mnogi pjesnici, koristi starostavni izum obraćanja dvojici svojih imaginarnih prijatelja:

*Khalilayya ,awwija bi l-kathibi wa ,arrija
'ala la'la'in wa'tlub miyaha yalamlami*

*O moja dva prijatelja! Skrenite do (mjesta)
al-Kathiba i popnite se
do (mjesta) La'la'a, i zatražite vode Jelemlema!*

Ovaj učeni mistički mislilac čak navodi i jedan broj imena koja se, inače, rijetko ponavljaju u drevnom pjesništvu. To Ibn ,Arabi čini kad pjeva o svojem traganju za Božanskom ljepotom.

Putovanje, poduzimanje hodočašća do voljenog, svejedno da li se radilo o voljenom, prolaznom i smrtnom, ili bio posrijedi *Onaj Voljeni*, Vječni (tj. dragi Bog), traganje za iščezlim prijateljima ili izgubljenim nadama, sve to jeste glavna tema u arapskom pjesništvu. Također, ponekada se u arapskom pjesništvu, pjesnik jada usljed toga što ga baš putovanje rastavlja od njegovih dragih prijatelja. Kad ovo velim pritom mislim na dražesnu malu poemu koju je ispjevao ,Umar Ibn Abi Rabi'a (umro 712.) koja počinje ovim uzdahom:

Kidtu amutu yawma r-rahili

*Zamalo da umrem onoga dana kad moram
otputovati
(daleko od svoje voljene!).*

Ova tužbalica velikog zaljubljenika (*ašiq*) je jedna od najčednijih, najsentimentalnijih, najosjećajnijih arapskih poema koje sam ja upoznala.

Tema putovanja u arapskom pjesništvu stalno se ponavlja. Mnogi među nama poznaju slavne strofe pjesnika al-Mutanabbija (umro 965.) u kojima se on žali usljed svojih stalnih

putovanja. Čini mu se da se utrkuje sa zvijezdama koje, međutim, putuju ne potrebujući noge i kamilje papke, niti pak osjećaju snenost za razliku od jadnog pjesnika.

Ipak, jedna kratka napomena koju je iznio At-Turtuši ljepša je, barem za moje osjećanje. On, također, smatra da je putovanje izraz beskonačne potrage za svojom voljenom osobom. Ali ova potraga ima za nužnu posljedicu ne samo tragaočevu melanholiju dok gleda u ruševine - kao u slučaju Imru' l-Qaysa i pjesnika koji ga slijede - već radije nadu da se nađe kakav tanahan trag prisustva pjesnikovu srcu drage osobe:

Awqaftu l-musafirina min kulli badin sa'ilan:

Hal ahasa ayyu minhum ya mašūqati bi 'itriki

Sa'altu kulla rihin wa kulla nasmatin

Hal minhum man ya'rifu ayna anti ya habibati

Zaustavljah putnike iz kraja svakoga,

Da li iko osjeti miris tvoj, o voljena!

Pitah svaki vjetar i svaki lahor,

Da li iko znade gdje si ti, moja ljubavi!

Pjesnik, idući za tragovima svoje voljene, može biti, i snatri pustinjama, poput Majnuna u potrazi za Laylom (*ka l-majnuni fi bahtihī ,an layla*):

Amurru ,ala diyari Layla uqabbilu da'l-jidara wa da'l-jidara²

Wa ma hubbu d-diyari šagafna qalbi wa lakin

Hubba man sakana d-diyara!

Prolazim pokraj staništa Lejlina,

Ljubim ovaj, cjelivam zid taj,

Ali nije ljubav prema staništu ono što mi srca slama,

Već ljubav spram onog ko nekada stanište nastavaše!

Pa ipak, putovanje nije uvijek potraga za voljenom osobom. Ono može biti kretanje u potrazi za novim izvorom opskrbe, novim izazovima, kako to možemo shvatiti iz mnogih pjesama perzijskih pjesnika XVI i XVII stoljeća, koji su se iselili iz Irana u Indiju. Jedna od

najljepših pjesama u ovakvom značenju je ona koju je ostavio indo-perzijski pjesnik ,Urfi iz Širaza, koji je umro 1571. godine u Lahori. On nam sažeto, na perzijskom, govori o osjećanjima pjesnika seobenika:

jahan be-gashtam u darda ki hich shahr u diyar

na-dida am ki furushand bakht dar bazar!

Obiđoh zemlje diljem svijeta cijeloga,

al' nigdje ne vidjeh trgovca nijednoga

da prodaje sreću na trgovima!

Primjeri koje sam dosad spomenula tek su mali dio aluzija na geografska imena i na putovanja. Mnogo važnije od toga je upotreba imena mjesta u historijskom kontekstu ili, bolje reći, transformaciji historijskih događaja u poetske likove.

Postoje brojne pjesme ne samo u arapskom već, također, i na perzijskom, turskom i urdu jeziku, gdje se aludira na ime Bedr (Badr), poznatu bitku u kojoj su muslimani stekli svoju prvu odlučnu pobjedu 624. godine. Možda znate, naprimjer, veliku tursku elegiju koju je spjevao Mehmet Akif u čast Canakkale Sehitleri, vojnika palih u Prvom svjetskom ratu u Boju na Dardanelima 1915. godine, koji se u elegiji porede sa "lavovima u Bici na Bedru". Hajber (Haybar), gdje je Alija ibn Ebi Talib izvojevao važnu pobjedu 628. godine stalno se ponavlja u književnim tradicijama islamskog svijeta. Ali mnogo je važnije ime Kerbele (Karbala) u Iraku, gdje je treći imam, Husein ibn Ali, poginuo mučeničkom smrću 10. muharrema 680. godine. Pjesnici su iz samoga imena Karbala shvatili da se ono sastoji od arapskih riječi karb wa bala ("žalost i nesreća"). Ova igra riječi često se ponavlja, posebno u perzijskoj i urdu poeziji. Čak i Mawlana Jalaladdin Rumi (Mevlana Dželaluddin Rumi, umro. 1273.), koji nije bio šiitski pjesnik, aludira mnogo puta na Karbalu i tragediju koja se tamo dogodila. Pjesnici turske i perzijske tradicije nekada koriste ime Karbala u svojim opisima cvjetova tulipana, koji, kako se čini, oblače košulje obojene krvlju, nalik košuljama šehida. Karbala je glavna osa *marthiyyata*, dugih dramatskih urdu poema koje se recitiraju tokom prvih deset dana mjeseca muharrama. Čak *Karbala*

u popularnijem pjesništvu Indijskog potkontinenta postaje sve više politički simbol: naime, na Karbali su – tako kažu pjesnici – borci za slobodu pokušali odbraniti istinu od tlačitelja. I dok je *Karbala* u urdu *marthiyyatima* Indije iz XIX stoljeća postala simbol te zemlje koja je jecala pod pritiskom kolonijalne vlasti, sada Karbala postaje mjesto koje nadahnjuje junaštvom i pobunom protiv zala ovoga našega sadašnjeg doba. Turski pjesnik Namik Kamal u XIX stoljeću bodri zemlju svojih predaka Turaka da "ide u Karbalu i da se zaogrne u crno, kao Ka'ba". Vrijedno je spomenuti da se ime grada Najafa (Nedžef), mjesta u kome je pokopan Ali ibn Abi Talib, ne spominje samo u ši'itskim spisima, već se također spominje i u djelima pjesnika iz reda sunnija, kao što je Muhammad Iqbal (Ikbal, um. 1938.), kao mjesto koje muslimani s poštovanjem spominju. Od drugih imena iz rane povijesti islama je i Nahshab (Nahšab). Možda se sjećate tog Al-Muqanna'a, "pokrivenog proroka Horasana" (um. 780), za koga se veli da je napravio umjetni mjesec, učinivši da izlazi iz hendeka u Nahšabu. Tako je u staroj perzijskoj poeziji "Mjesec Nahšaba" postao simbol za sve što je umjetno, što nije stvarno.

Ali šta je sa Damaskom (Dimišq)? Prema onome što ja znam, sirijska prijestonica ne igra glavnu ulogu u pjesničkoj tradiciji, osim što Mawlana Jalaluddin Rumi (umro 1273.) spominje Damask (Dimišq) kao "Dimišq Ljubavi" (Dimišqu l-'Išq), zato što je to mjesto gdje je nađen njegov izgubljeni prijatelj Šamsuddin at-Tabrizi. U savremenoj arapskoj poeziji, kao što je poezija Adonisovala, koji je posvetio nekoliko svojih divnih pjesama ovom gradu, Damask se iznova pomalja kao grad ljubavi, kao mjesto u kome "karavane od zvijezda na zelenom ćilimu" sve pokrivaju.

tugattihi qawafilu mina n-nugumi 'ala bisatin ahdar

Dvorski pjesnici Sayfu-d-Dawlata hvalili su grad Halep zbog drveća i cvijeća kojim obiluje. Među tim pjesnicima su As-Sanawbari i Kušagim, koji su ovjekovječili to doba visoke kulture u Halepu početkom X stoljeća.

Nije iznenađujuće što je Bagdad mjesto čije se ime često ponavlja u arapskoj poeziji na Isto-

ku i na Zapadu. Bagdad je prijestonica halifata između 750. i 1258. godine, i zato pjesnici iz vremena prije 1258. godine koriste ime toga grada kao metaforu za srce, dok svoju voljenu osobu zamišljaju kao halifu koji njime (srcem) vlada! Tako je mistički mislilac Ibn 'Arabi posegao za ovom predodžbom koja govori o:

Al-qasr du š-šurufat min Bagdada

Dvorac sa ukrasnim zidovima u Bagdadu...

i vidi ovaj grad kao mladenku (*'arus*) u kojoj halifa stanuje kao mladoženja (*'aris*)! Ova je njegova qasida nesumnjivo napisana oko 1230. godine, u doba halife An-Nasira, posljednjeg aktivnog člana ,Abbasijske dinastije. Prije toga na nekoliko desetljeća je Al-Haqani (um. 1199), slavni perzijski panegiričar, napisao moćnu qasidu sa rimom na oblik radif, u kojoj se ponavlja riječ "Bagdad", jer je ovaj pjesnik upoznao taj grad obavljajući hadž u Mekku i Medinu, i ovo hodočašće nadahnulo ga je da napiše neke od svojih najljepših djela. Ali stvari nisu tako potrajale zadugo. Godine 1258. Mongoli, pod vodstvom Hulagua, pogubili su Al-Mu'tasima, posljednjeg 'abbasijskog halifu, a Bagdad je bio razoren. Od tog vremena naovamo nalazimo brojne tužbalice koje govore o sudbini Bagdada, jadajući se na okrutnost vremena. Ime Bagdada pobuđivalo je sjećanje na sjajnu i veličanstvenu prošlost, tako da možemo reći da je taj grad postao "izgubljena voljena"! Neki su pjesnici u tome pronašli daleku sličnost sa Al-Hallajom, sufijem mučenikom koji je pogubljen u Bagdadu 922. godine.

Pažnju mi je privukla jedna kratka pjesma iz savremene arapske poezije, za koju sam ustanovila da je dirljiva, a napisao ju je irački pjesnik ,Abd al-Wahhab al-Bayati. Pjesma počinje stihom:

Ya nahlatu fi signi Bagdada

Hal tadkurina?

O palmo u tamnici Bagdada,

Sjećaš li se?

Potom, nakon ovog početka, pjesnik prelazi na spominjanje pustih dana provedenih u svome zavičaju. Al-Bayati je, možda, preuzeo

ovu ideju razgovora sa palmom iz jedne slavne pjesme koju je napisao 'Abd ar-Rahman, prvi vladar dinastije Banu Umayya u Andalusu, kad je posijao palmova stabla u svome novom dvorcu i govorio im da ga podsjećaju na palmovike u Ar-Rusafi, u njegovoj izgubljenoj domovini Siriji. Ove poetske slike traju stoljećima, nekada izriječkom, a drugi put skrovito.

Pošto je Bagdad postao bolno podsjećanje na razaranje nakon što je Hulagu u njemu sve opljačkao i pokrao, pojavili su se pjesnici koji su ovaj grad izriječkom ili neosjetno spominjali, podsjećajući svoje čitatelje na stavak Kur'ana (sura al-Qasas, 88) koji kaže:

Kullu Šay'in halikun illa waghah...

Sve propada – osim Lica Njegovoga!

Jer smrt i razaranje podsjećaju čovjeka da je život sam po sebi prolazan – i zar smrt nije dovoljna da podsjeti?

Eto, zato su mnogi pjesnici stoljećima sastavljali tužbalice u kojima su zaredom ponavljali stihove u kojima su postavljali pitanja kao: "Gdje su vladari?", "Gdje su tvrđave?", "Gdje su naši preci?". Pjesnici više nisu iza ruševina vidjeli voljenu osobu koju su izgubili. Vidjeli su slavu prošlosti i ljepotu koju ta mjesta nekada imaše u davne dane!

To se očito vidi u pjesmi koju je o *taq-i kisra* – ruševinama Salaukiya-Ktesifona - a u arapskom i u perzijskom taj se grad zove "Al-Mada'in" - i to bijaše izvrstan dvorac Al-Mundira, kralja Gassanida, koji su srušili Perzijanci 629. godine. Al-Buhturi je napisao jednu elegiju o *taq-i kisra*, ali je od nje daleko poznatija "Pjesma o Al-Mada'inu" (*Qasidatu l-Mada'in*), koju je sastavio Al-Haqani. Svako ko se obrazuje u Perziji učio je ovu pjesmu, zato što ona spaja visoku poetsku divotu i duboka osjećanja. Al-Haqani u rijeci Tigris vidi "ogledalo opomene" i opisuje ogromne dvorce u njihovoj drevnoj slavi i njihove prostrane odaje sa brojnim stropovima koji još uvijek postoje. U brojnim perzijskim pjesmama nahodi se aluzija na grad Al-Mada'in, a tokom dvadesetih godina XX stoljeća perzijski pjesnik Išqi bavio se iznova tom temom u jednoj svojoj pjesmi.

Pjesnici su, također, mnogo spominjali Babilon, koji se nalazi blizu Al-Mada'ina, kao stanište pogibelji i nesreća. Jer, Babilon je mjesto gdje se nahodi bunar u kome su kažnjena dva pobunjena anđela/meleka, Harut i Marut (Kur'an, sura al-Baqarah, 102):

A Sulejman nije bio nevjernik, šejtani su nevjernici

Učeći ljude vradžbini

I onom što je poslano dvojici meleka u Babilonu,

Harutu i Marutu.

Nisu samo dvorci iz vremena prije islama u Salaukiji - Ktesifonu nadahnuli arapske i perzijske pjesnike da sastavljaju pjesme o tome da je ovaj svijet sudbinski prolazan, već su zapazili, i u mjestima koja su im vremenom bliža, ono o čemu će sastavljati tužbalice. Princ i pjesnik Ibn al-Mu'tazz, koji je 908. godine preuzeo hilafet samo jedan dan, a potom bio ubijen, sastavio je dvije kratke i lijepe pjesme o Samarri, gradu dvoraca koji je sagrađen 836. godine, to jest neznatno više od pola stoljeća prije njegova vremena. Taj grad je bio poznat po imenu *Surra Man Ra'a* – "radostan je onaj ko grad vidi!" U vrijeme Ibn al-Mu'tazza dvorci ovoga grada su bili ruševnih cigala i opeka; i zato ovaj princ pjesnik uspoređuje Samarru sa šahovskom pločom na kojoj svaka pala cigla ili opeka koja se obrušava ukazuje na "mawti l-malik" (mat kralja – smrt kralja):

wa hitanin ka šatranjin sufufan

fa ma tanfakku tadribu šah mata...

Ruševine onog što nekada bijaše kraljevski dvorac u Samarri podsjećaju ga na mrtvoga slo-na čije su kosti ukradene:

matat kama mata filun tusallu minhu l-'izamu...

U Španiji nalazimo slične pjesme gdje su pjesnici ispjevali svoje najljepše pjesme nakon što su Španci ponovno zauzeli gradove poput Sevilje i Valensije.

Spomenut ću samo jednu pjesmu iz XX stoljeća koja se čini vrlo tipičnom za poetsku tendenciju koja podsjeća na gradove ili mjesta

po onome kako predstavljaju slavu prošlosti. To je pjesma na urdu jeziku koju je napisao Muhammed Iqbal negdje oko 1909. godine, pod naslovom *Guristan-i šahi*, ili na arapskom "Kraljevske grobnice" u Hajdarabadu, u pokrajini Dekkan. Iqbal cilja na Golcondu, zadivni grad mrtvih, posljednje počivalište kraljeva iz dinastije Qutbšahi (1512-1687). Iqbal u ovoj svojoj pjesmi koristi sva ona sredstva koja su koristili i pređašnji pisci kad su opisivali ruine Ktesifona i Bagdada, koje je pogodilo rušenje, i Samarru koja je iščezla sa lica zemlje! Ovom ću prilikom spomenuti nešto što mi se dogodilo kad sam držala predavanje o ovoj pjesmi u Hajderabadu. Naime, vraćala sam se na osnovne stvari svih poetskih predodžbi, navodeći ih ponaosob iz pjesničkih, arapskih i perzijskih, opisa srušenih dvoraca. I tad je jedan moj prijatelj, indijski musliman, ustao i s velikom uljudnošću kazao: "Ali, gospođo, ja mislim da je ta (Iqbalova) pjesma samo slobodna verzija Grayeve elegije o dvorištu provincijske crkve."³ Bila sam vrlo iznenađena da sam, kao istražiteljica sa Zapada, otkrila istočne korijene ove Grayeve pjesme, ali mene indijski musliman, evo, podsjeća na poznatu elegiju na engleskom jeziku! Ne sumnjam da je Iqbal upoznao ovu Grayevu elegiju kako na engleskom jeziku tako i na urdu prijevodu od Tabataba'ija, koji se pojavio 1900. godine. (Želim da kažem ovom prilikom da je velika arapska pjesnikinja Naziq al-Malaikah objavila prijevod ove Grayeve pjesme na arapskom jeziku).

Ali šta je sa aluzijama na stvarne još uvijek postojeće dvorce, koje nalazimo u perzijskoj poeziji posebno? Svako ko je proučavao perzijsko pjesništvo znade za jednu pjesmu koja je, zapravo, jedna od prvih književnih kitica koje su napisane na neoperzijskom jeziku, koji se počeo pomaljati iznova u X stoljeću. Mislim na pjesmu Abu Ja'fara ar-Rudakija, čiji početak glasi:

Bu-ye ju-ye Muliyan ayad hami...

*Miomiris rijeke Muliyan stalno dolazi,
Miomiris voljenoga prijatelja stalno dolazi!*

Ova je pjesma podsjetila Samanidskog vladara na njegovu prijestonicu Buharu kad je bio u Hiri (a miomiris ima, znamo to, veliku

važnost u pobuđivanju sjećanja). Napose ga je spominjanje prelaska rijeke u domovini navelo da pojaše svoga vranca i da se što prije vrati u svoju prijestonicu.

Ar-Rudakijeva kratka pjesma o rijeci Muliyan je qasida koju su najviše oponašali u perzijskom pjesništvu (baš kao što i arapski pjesnici vole da prizivaju dva prijatelja koje je pozvao Imru l-Qays u "*Qifa nabki...*"). Na isti način sastavljaju pjesme perzijski pjesnici, počev od srednjega vijeka do XIX stoljeća, među kojima je Mawlana ar-Rumi i Mirza Asadullah Galib (um. 1869. godine u Delhiju), a možda to čine i u XX stoljeću. U tim se pjesmama ponavlja rima - *an ayad hami* - tako je mala rijeka Muliyan igrala važnu ulogu u oblikovanju poetskih slika. Inače, tu bi rijeku već davno prekrilo zaborav.

Buhara je mjesto gdje se vratila vlast Samanida. Ubrzo su Buhara i Samarkand postali dvije važne prijestonice vlasti na islamskom istoku nakon što su bile središte nauke u prvim islamskim stoljećima. Svako zna slavni Hafizov stih:

*Agar an turk-i širazi be-dast arad dil-i mara
be-khal-e*

*Hinduyaš bakhšam Samarqand u Bukhara-
ra.*

*Kad bi Turčin ovaj iz Širaza uzeo moje srce
u svoje ruke,*

*Dao bih mu za njen indijski ben Buharu i
Samerqand!*

Ovako pjesnik žrtvuje dva najveća grada u Taymuridskoj imperiji za mali crni madež na obrazu voljene! Vrijedno je ovdje spomenuti da ovaj stih, time što sadrži aluziju na tri grada (Širaz, Samarqand i Buharu) i tri dijela tijela: ruku, srce i ben na obrazu, uz onaj kontrast između Turčina i hindusa, spada u najljepše stihove drevne perzijske poezije, i bio je izvor inspiracije brojnim pjesnicima koji su uslijedili.

U perzijskom pjesništvu u Srednjem vijeku otkrivamo aluzije na sudbinu nekih krajeva. Napose je pokrajina Horasan, koja se prostire na istoku današnje iranske države, bila predmet sjetive i plakanja dvaju velikih književnika. To nalazimo, prvo, kod pjesnika i islamskog filozofa Nasir-i Khusrawa u XI stoljeću, a potom, čitavo

stoljeće kasnije, kod Awhaduddina Anwarija. U jednoj dugoj pjesmi, koju je njen prvi prevodilac na engleski nazvao "*The Tears of Khorasan*" (*Suze Horasana*), Anwari jadikuje nad zlim političkim i ekonomskim stanjem u toj pokrajini nakon što je zatvora dopao seldžučki sultan Sanjar (Sandžar).

Uloga Horasana ne prestaje na toj granici, već je susrećemo mnogo puta kao jednu stranu dva nasuprotna pojma. Naime "Horasan i Irak" u poetskom jeziku označavaju kontrast između istočne pokrajine (Horasan) na rubu islamske države i samog središta države ili jugozapadnog područja (Irak).

Kada o dvije osobe kažeš da je jedna iz Horasana a druga iz Iraka, time misliš da se one, zapravo, ne mogu međusobno razumjeti, jer svako od njih govori različite jezike, ili, tačnije, različite dijalekte, i svako ima običaje i tradiciju različitu od drugog. Nije rijetko naći ovaj kontrast u hikajama i nabožnim pričama kod sufija, gdje se on reflektira, čini se, u dva različita metoda u pridržavanju tesawwufa, to jest u razlici između središta 'Abbasijske države i pokrajina koje se prostiru na granici. Prema tome, kad kažemo "Horasan i Irak" mi time mislimo na dvije tačke među kojima jedva da možemo naći ikakva dodira!

Ovaj nas kontrast navodi na jednu ideju za koju vjerujem da je važna za razumijevanje islamskog pjesništva, kao i za razumijevanje tasawwufskog mišljenja. Jer, ovaj se kontrast sa Horasanom ne ograničava samo na Irak, već ponekada obuhvata i Jemen.

Pa ipak, uveliko je ovaj kontrast uobičajeniji između Jemena i Kajrevana. Tako Kajrevan, taj lijepi tunižanski grad koji uokriljuje prvu divnu džamiju sagrađenu na tlu Afrike, predstavlja, po mišljenju pjesnika Irana, "Daleki Zapad", predstavlja grad koji je moguće pogrešnom etimološkom analizom, povezati sa riječju *al-qar*, što znači "katran". Kod tih pjesnika to znači da Kajrevan nije ništa više doli mjesto u zemlji gdje zapada Sunce i gdje se valjaju tamnine!

Suhrawardi al-Maqtul, *Šayh l-išraq* (koji je ubijen u Halepu, 1191. godine), koristi ovaj kontrast da bi izrazio kontrast između materije i duha, a ta ideja je središnja u filozofiji *tasawwufa*. Prema Suhrawardiju, čovjekov duh je uza-

pćen u crnu rupu Kajrevana i kada taj duh primi vijesti sa Istoka sjeti se da ovo mjesto nije njegov istinski zavičaj, već je to, zapravo, kako kaže Suhrawardi, "zapadno izgnanstvo"! I onda se taj zatvorenik zapućuje na Istok, a Istok označava Jemen, tu zemlju u kojoj izlazi Sunce, gdje se događa prosvjetljenje/iluminacija. U Jemenu će tragalac naći ono što Suhrawardi naziva *al-hikmatu al-yamaniyyatu*, i to je stupnjem najviša mudrost, mudrost prosvjetljenog srca. Naime, u svim krajevima islamskog svijeta Jemen se smatra zemljom svjetlosti, zemljom blagodati i bereketa. U Jemenu se nahodi *al-'aqiq*, taj dragi crveni kamen koji se dopadao Poslaniku, a.s., a vele i da je oporučio vjernicima da ga koriste. Jemen je, također, zemlja gdje je živio Uways al-Qarani (Uvejs Karanija), pobožni pastir za koga je Vjeronavjestitelj kazao:

Inni la adžidu nafasa r-Rahmani min džani-bi l-yamani...

"Osjećam Dah Milostivog iz pravca Jemena..."

Uz sve ovo, Jemen je zemlja gdje zvijezda Suhayl⁴ najblještavije sija, to je zvijezda koja igra važnu ulogu u pjesničkoj astronomiji. Jemen je duhovna domovina duše, ona kojoj se čovjek vraća. Pjesnik Iqbal u jednoj svojoj pjesmi o Kordovskoj džamiji stalno nalazi "miomiris Jemena" u ovom andalužanskom gradu, i time misli na duhovnu aromu, miris darodavnog "Daha Milostivog".

Ove ideje – Zapad je mjesto izgnanstva, svijet tame, dok je Istok mjesto isijavanja duhovne svjetlosti – proširile su se u perzijskom pjesništvu, a također su bile poznate u Evropi u srednjem vijeku, gdje pjesnici rozenkrojčeri,⁵ i mnogi drugi, govore o svome putovanju na Istok. Divna kratka priča, koju je napisao njemački pisac Hermann Hesse, pod naslovom "*Morgenlandfahrt*" (*Putovanje na Istok*) pripada istoj tradiciji. I slogan koji se u naše vrijeme ponavlja o "materijalnom Zapadu" i "duhovnom istoku" formirali su se iz pojmova koji su se raširili u srednjem vijeku.

Ne treba ni objašnjavati da ideja "svjetlo sa Istoka" (*ex oriente lux*) spada među rasprostranjene ideje u kršćanskoj Evropi još od najstari-

jih vremena. To je i prirodno, jer se sve zemlje koje Biblija spominje nalaze istočno od Evrope. Ali ovu ideju "svjetlo sa Istoka" (*ex oriente lux*) nalazimo čak i u Indiji. Kad pogledamo iz Indije zapažamo da se Mekka, središnje sveto mjesto u islamu, nalazi na Zapadu, ali, unatoč tome, mistički pjesnici u muslimanskoj Indiji obično govore o *Purabu*, znači Istoku, kada u svojim pjesmama aludiraju na vjerske pojmove. Pura-bijski, ili "istočni", jezik nije samo jedan od dijalekata Indije, već također znači "duhovni jezik". To važi za muslimane Indije, premda se oni u svojim namazima okreću ka Zapadu. Međutim čini se da je tako i kad su posrijedi hindusi, premda oni ciljaju na sveto mjesto Hingladž u Baludžistanu, a koje se, opet, geografski nalazi zapadno od glavnine indijske teritorije. Prema tome, čini se da se pojam "Istoka" ustalio u umovima kao simbol za duhovne stvari.

Ovaj kontrast između Istoka i Zapada pomalja se također i u jednoj drugoj formi, to je kontrast između *ar-Ruma* i *as-Sina* – Bizantije i Kine. U mnogim slučajevima taj kontrast u poeziji srednjeg vijeka ukazuje na *qaysar-i Rum-a*, vladara Bizantije, i na *fahfur-i Sin-a*, imperatora Kine, a to je i češći slučaj u urdu, indijskoj i perzijskoj postklasičnoj poeziji.

Kina igra veoma važnu ulogu u imaginariju pjesnika, i Kina se smatra domovinom Manija (um. 247. po Isa a.s.), koji je, historijski gledano, osnivač manihejstva, vjere koja se smatrala istinskom opasnošću po hrišćanstvo (Sveti Avgustin je bio manihejac prije nego što je prigrlio kršćanstvo) i, također, po islam kad su sljedbenici manihejstva progonjeni sprva, abbasijske epohe.

Manijevi spisi, sačuvani u pećinama i svetim mjestima u srednjoj Aziji i u Egiptu, odlikovali su se lijepim iluminacijama, a također su bili pisani različitim jezicima u predivnim rukopisima. Manijevi spisi, koji su sačuvani u srednjoj Aziji, bili su donekle poznati Arapima u VIII i IX stoljeću, i naveli su ih na pomisao da je Mani bio veliki slikar. Arapska poezija u tom svojstvu spominje Manija stoljećima.

Mnogi su vjerovali da je on bio slikar i da mu je domovina u Kini. Veza između slikarstva i Kine tema je koja prožima poeziju, jednako perzijsku ili pak poeziju na jezicima na koje je

perzijska književnost izvršila utjecaj. Tako nalazimo Mir Darda (um. 1785), pjesnika iz Delhija koji je pisao na urdu jeziku, kako zove svoju voljenu da se nastani u njegovu srcu i da ne ide u Kinu, jer ode li u Kinu, njegova će dragana postati gola beživotna slika naslikana na svili, a ovako će njen lik ostati u srcu njenog voljenog živ do vijeka!

U najdivnije priče nadahnute kontrastom između *ar-Ruma* i *as-Sina* (Bizantije i Kine) je priča koju nam je prenio Mawlana ar-Rumi u *Mathnawiji* (Mesneviji) nakon što su je mnogi književnici spomenuli u različitoj formi. Ar-Rumi (*Al-Mathnawi*, svezak I, redak 2309) pripovijeda:

"Čuo neki imperator za vještinu umjetnika iz Bizantije i za umjetnike iz Kine koji su bili vješti u slikanju. Stoga ih je pozvao na svoj dvorac, i dao im dvije susjedne prostorije koje je razdvajao zastor. Slikari Kinezi zatražiše brojne vrste boja i naslikale najdivniju sliku koja je pobuđivala divljenje podražavajući ljepotom raj! Za to vrijeme grčki slikari su samo glačali mermernu zidove. Kad je skinut pregradni zastor između dvije sobe, slika koju su naslikali kineski umjetnici odrazila se na uglačanim mermernim zidovima u zrakama neneadmašne ljepote, na uglačanoj površini koja je sjajila u drugoj sobi. I tako dok su Kinezi upotrebljavali vanjska sredstva za proizvodnje svojih slika, Grci su znali - *ovdje se pod Grcima misli na sufije koji su se nadahnuli platonskim idejama* – da ono što je važno jeste odražavanje ljepote u njihovim čistim srcima (*,in'ikasu l-jamal ,ala qulubihim an-naqiyyah*)".

Kina se, isto tako, u poeziji povezuje sa malim lutkama, to jest sa figur(ic)ama koje se upotrebljavaju u igri sjenki za koju se znalo u arapskom svijetu u doba 'Abbasija.

K tome, značenje riječi "tšin" u perzijskom jeziku ne ograničava se na zemlju Kinu, već također znači "uvojak kose" (*khuslatu š-ša'ṛ*). Stoga među slikama koje su skoro na rubu apsurdna u onom što se naziva *sabq-i hindi* ili "indijski stil" u perzijskoj poeziji, jeste i slika kose kineskoga imperatora. Indija je uvezla naročitu vrstu porculanskog posuđa na kojima se nalaze slike ljudi sa kudravom/kovrčavom kosom (nakon što se tu bijelo i plavo posuđe bilo koristilo sto-

ljećima). Na površini ovog posuđa bile su mnoge tanke tamne linije i one su, zapravo, izgledale poput kose. Perzijski pjesnici u Indiji u XVII i XVIII stoljeću smatrali su da ove linije ukazuju na dugu kosu kineskog imperatora! I kao da porculan, saznajući za smrt imperatora, raspliće svoju kosu u znak žalosti! Pretpostavljam da je ovo poređenje daleko od lijepog ukusa, ali su ovakvi uzajamni odnosi bili vrlo rašireni i pjesnik Badil (Bedil, um. 1721.), najveći učitelj indijskog stila u poeziji, bio je opčinjen ovim kineskim slikama koje prikazuju kosu.

Ipak Kinu ne treba smatrati samo domovinom slika punih boja i sa dugom crnom kosom, nego se, također, trebamo prisjetiti znamenitog hadisa: "Tražite nauku čak i u Kini!" i upravo je ovaj hadis podstakao jednog od najvećih perzijskih pjesnika, Fariduddina 'Attara (um. 1221.) da nam ispriča divnu priču o Simurghu, toj tajnovitoj ptici koja je odletjela u Kinu i tamo izgubila jedno svoje pero.

Ovo je pero svojim mnogobrojnim bojama nadahnulo ljude da tragaju za umjetnošću i spoznanjem.

A otkad se ovaj događaj zbio, a to bijaše u pradavnoj prošlosti, svi su krenuli u potragu za perom Simurga, to jest za mudrošću i ljepotom. Po Attarovom tumačenju, na to se cilja u časnome hadisu ("Tražite nauku čak i u Kini!").

Bacili smo kratak pogled na Kinu. Pređimo sada u jedan drugi kraj, u Indiju. Indija je bila poznata geografima drevnih grčkih zemalja, smatrana je zemljom magije, filozofije i nevjerovatnih čuda kao što je varka konopcem. Vjerovatno svi znamo koliko je važnih sastavaka zapadne kulture došlo iz Indije na Zapad u povijesnom razvoju u kojem su Arapi odigrali posredničku ulogu.

Dovoljno je da spomenemo to što se naziva arapskim brojevima i nulom, ili onaj ogromni broj priča i poetskih slika koje su izvršile golemi utjecaj na evropsko i islamsko naslijeđe.

Hindusi se općenito, u staroj grčkoj geografiji i, također, u drevnoj grčkoj književnosti, javljaju kao crnokošci (prve veze grčkih pomoraca obavljene su preko južnih obala Indijskog potkontinenta). Budući da su Indijci smatrani narodom crne kože, dovođeni su u vezu, kako

pretpostavljamo, sa planetom Saturnom, posljednjom planetom koja je bila poznata u to vrijeme. Saturn je bio "crni čuvar neba", te tako nalazimo princezu koju Bahram susreće na subotnji dan, prema epskoj pjesmi (*al-qasidatu l-malhamiyyatu*) Nizamija (um. 1209.) *Hafti Paykar* ili "Sedam Lijepih", nekoju indijsku gospođicu, i sve što je u vezi sa tom Indijkom jeste crne boje. Štaviše, i sam miomris koji ona koristi je "crni" mošus. Tako su riječi "hindu" i "crn" postale sinonimi (vidi *Hafti Paykar*, str. 8).

Ukazaću ovdje na jedan element vjere i prakticiranja hinduizma koji je uveliko bio poznat na Zapadu, prvo u grčkoj tradiciji, a potom i u arapskoj. Mislím na to da se Hindusi u nekim slučajevima spaljuju, bilo da se radi o ženi koja prakticira *sati*⁶ kad joj umre muž, ili da se radi o asketima (*an-nussak*) koji sebe ubijaju ili žrtvuju u nadi da postignu (duhovno) oslobođenje! Ova vjerska hinduska prakticiranja bila su poznata odavno u arapskom svijetu, čak ih spominje i Abu l-'Ala al-Ma'arri (um. 1057.) u svome djelu "Obavezivanje neobaveznim" (*Luzum ma la yalzam*):

Yuharriqu nafsahu 'l-Hindiyyu khawfan!

(*Hindus sebe spaljuje, iz straha...*)

Pjesnici koji su živjeli u Indiji, po naravi stvari, također govore o ovom običaju samo-spaljivanja. Tako Amir Khusraw iz Delhija (um. 1325.) uspoređuje Hindusa i tamnu noć:

Hindu-yi shab murd u khurshid atashi

Az barayi suz-i in hindu numud.

Umrije hinduska noć,

I pojavi se žarko Sunce da spali tog hindusa!

No Amir Khusraw također ovo samožrtvovanje preokreće u nešto pozitivno:

Murdan az dusti ey dust az hindu amuz

Zinda dar atish-i suzan shudan asan nist!

Nauči od hindusa kako da umreš radi ljubavi!

I da li je lahko živ u vatru ući!

Ovo je jedna od ideja koje su se raširile među sufijskim pjesnicima u srednjem vijeku, kao što je 'Aynu l-Qudat al-Hamadhani (um. 1131.), koji nam daje detaljan, uveliko jezovit opis samožrtvovanja hindusa spaljivanjem u vatri za koje se pretpostavlja da ih čini bližim Voljenom Božanstvu ili se, bolje reći, tako sjedinjuju sa svojim voljenim (*yattahiduna ma'a ma'suqihim*)!

I kao što su Grci smatrali Indiju zemljom crnokožaca, tako je i muslimanima bilo lahko da Indiju nazovu *hindustan-i kafir*, "nevjernička Indija". Osvajanja Mahmuda iz Gazne, koji je upadao u Indiju najmanje sedamnaest puta nakon što je zasjeo na prijestolje 999. godine, postala su predmetom pjesama pohvalnica koje je ispjevao dvorski pjesnik Farrukhi (um. 1037.). Zahvaljujući tom pjesniku saznali smo brojne podatke o nekim mjestima u zemlji Indiji. U doba Mahmuda Gaznawija i njegova sina Ma'suda, al-Biruni (um. 1048.), najveći srednjovjekovni učenjak, napisao je svoje djelo "Knjiga o Indiji" (*Kitab fi l-Hind*), i to je prvo djelo u kome nema pristranosti o stranim vjerama, tradicijama i običajima naroda koji su nemuslimani. Mahmudovo osvojenje hinduističkog hrama Somnath u Kathiawaru nadahnjivalo je perzijske pjesnike stoljećima. Štaviše, Muhammad Iqbal u XX stoljeću, u nekim svojim pjesmama na perzijskom i na urdu jeziku, aludira na taj grad iz čijeg je hrama Mahmud odnio skupocjeni plijen u svoju zemlju. Iqbal koristi taj prizor na sasvim nov način i tvrdi u djelu *Tajne sebe* (*Asrar-i khudi*), objavljenom 1915. godine, da

Somnat-i 'aql-ra Mahmud-i 'ashq fath kard

Ljubav razara razum baš kako je učinio Mahmud Gazni

Kad je razorio hram Somnath!

Ovo su uobičajeni poetski obrasci kod Iqbala, u kojima nadvladava snaga stvaralačke/kreativne ljubavi (*quwwatu l-hubb l-khallaq*) nad suhim intelektom na neuobičajen, fascinirajući način!

Pa ipak, protokom vremena stvari su se donekle promijenile! Dok je "Indija, domovina nevjerstva/kufra" bila privlačno mjesto, ali, unatoč tome, smatrana opasnim mjestom u doba

srednjeg vijeka, kad su se islamska kraljevstva protezala sve do Bengala i južne Indije, u doba Mogula Indija je postala cilj ka kome streme brojni pjesnici i svrha umjetnika koji su tamo nastojali steći kakvu sreću. Do svega toga došlo je nakon što je prestalo milodarje i zaštita na koju su pjesnici i umjetnici svikli prije negoli je šah Tahmasp stupio u "iskreno pokajanje" 1544. godine. Tu je razlog što se povećao broj pjesnika koji su odabrali iseljenje u Mogulsku Indiju, gdje su našli veliku zaštitu kod vladajuće i aristokratske klase. Eto zašto jedan od tih pjesnika pjeva:

'azm-e safar-e Hind dar har dil

*U srcu svakom čežnja stanuje
Da se u Indiju putuje!*

A jedan drugi pjesnik spominje da se rast nadarenosti i njegovo sazrijevanje može jedino spoznati kad čovjek napusti svoju domovinu i zaputi se u drugo mjesto da nađe onog ko će joj nadarenosti biti mecena!

Sa neyamad suye Hindustan hina rangin na-shud!

*Sve dok kana ne dođe u Indiju
Ona ne dobije crvenu boju!*

Ova rasprostranjena i tradirana ideja o "crnoj Indiji" također se povezala sa zlom sudbinom koja pogađa čovjeka, to jest sa "čovjekovom crnom sudbinom" ili *bakht-i siyah* ("crnom srećom"), kako to kažemo na perzijskom. Tako nalazimo da jedan pjesnik, koji u Iranu pati od očajanja zato što ga je zadesila zla kob, donosi odluku da ide u Indiju kako bi time ostavio "svoju crnu sreću" u Iranu, jer

*Hindu na-burd tuhfa kasi janib-i Hind -
Bakht-i siyah-i khwish be-Iran bugzar!*

Nikada se nije desilo da je neko hindusa dao na dar Indiji,

Stoga, kad odeš u Indiju ostavićeš u Iranu svoju "crnu sreću"!

Međutim dvjesto godina nakon toga, jedan drugi pjesnik, Hazin, također napušta Iran i

odlazi u Indiju, da bi u Indiji zatekao političku situaciju koja nije nimalo bolja od one u njegovoj domovini. Naš siroti pjesnik jadikuje nad svojom sudbinom:

Ruz-i hayatim dar shab-i siyah anjam kard!

Dan moga života završio je u tamnoj noći!

Bilo bi čudno da u tome što se odnosi na ideju "crne Indije" ne nađemo nešto usporedivo sa kontrastom "Qayrawana i Yamana" ili "Kine i Bizantije". Zemlja koja je stavljena na mjesto kontrasta sa crnom Indijom je Turkestan: naspram hindusa crne kože razabiru se Turci bijelih lica!

Ovaj par "Turci - hindusi" postao je, još prije hiljadu godina ili domalo poslije, utemeljen na historijskoj stvarnosti: Mahmud Gaznawi i njegov službenik Ayyaz bili su moćni Turci koji su vladali hindusima, koji imaju crnu kožu i koji su se tada, po prirodi stvari, pojavili u ulozi prezrenih robova! Štaviše, i neke sufije u XII i XIII stoljeću, kao što je Najmuddin Kubra (um. 1221.) i Ruzbihan-i Baqli (um. 1209.) opisali su meleke/anđele, koje su susreli u svojim vizijama, kao divne Turke, dok im šejtani/đavoli nalikuju na hinduse crne kože! Mawlana ar-Rumi aludira nekoliko puta na "Hindustan Gline" i na "Turkestan Duha". Minijaturne slike pokazuju okrugla turska bijela lica "nalik Mjesecu", sa sićušnim očima koje idu neznatno ukoso. Riječ "Turčin" postala je metaforom za "lijepog voljenog" (*kinayah 'ani l-ma'şuqi l-jamil*), premda okrutnog, u čijem prisustvu se zaljubljenik (*al-'aşıq*) osjeća kao rob hindus – da se ovdje prisjetimo početka jedne Hafizove pjesme o *Turk-i Širaziju*.

Bilo je tu, naravno, i drugih predstava o Hindustanu. Oni koji su u Indiji živjeli pjevaju o toj svojoj zemlji s ljubavlju. Posebno spominjemo Amir-i Khusrawa, sina koji je porijeklom od oca Turčina i majke Indijke, koji opisuje Indiju u svojoj epskoj pjesmi *Qiranu s-sa'dayn*, u kojoj usklikima govori: "Neka sreća pohodi zemlju Indiju!" Također, njegov opis veličine i slave Indije dostiže svoj vrhunac u njegovim riječima:

(U Indiji) čak i ribe u rijekama su sunije!

Kao da Amir Khusraw hoće reći: "Šta bi se

onda moglo više poželjeti (u Indiji)?" Amiru Khusrawu, kome se njegov duhovni učitelj (*sayyiduhu r-ruhi*) obraća nježnim riječima "Turk Allah!" (Božiji Turčin), njegovi su ljubitelji dali ime "Indijski papagaj", zato što papagaj stalno "žvače šećer", to jest on je stalno slatka govora, a također papagaj je porijeklom iz Indije.

Uvijek se, i bez izuzetka, zeleni papagaj opisuje da je "indijska ptica". Mawlana Džalaluddin ar-Rumi u prvoj knjizi *Mathnawije* pripovijeda nam priču o pripitomljenom papagaju koji moli svoga vlasnika trgovca da prenese njegove pozdrave nekom njegovom rođaku papagaju u Indiji. Po primitku pozdrava, baš kad je saznao da je njegov rođak zatvoren u kafezu u dalekoj zemlji, indijski papagaj je pao sa drveta od žalosti i tuge i izgledalo je da je mrtav! Kad se trgovac vratio iz Indije i pripovjedio onom svom papagaju, zatvorenom u kafezu, šta se dogodilo, taj njegov pitomi papagaj je, također, pao mrtav! Stvar se okončala tako što je trgovac izbacio papagaja iz kafeza, a tad oslobođeni papagaj poleti u svijet slobode, slijedeći Poslanikove, a.s., riječi:

Mutu qabla an tamutu!

Umrite prije nego što umrete!

U ovoj priči indijski papagaj je učitelj koji podučava svoga rođaka, putem ili metodom "šuteće elokvencije", *lisanu l-hal-a*, tajnama ezoteričke/mističke smrti kao preduvjetu za vječni život.

Čini mi se da je Indija, ta domovina nebrojenih priča i anegdota, bila istovremeno neiscrpni izvor stilskih slika i metaforičkih poređenja. Najljepša metafora, po mome mišljenju, izgleda neobična. Naime, u perzijskim poslovicama s kraja XI stoljeća nalazimo jedan izraz koji su mnogo koristili sufije i pjesnici tokom dva naredna stoljeća (XII i XIII), a to je poslovice koja glasi:

Fil Hindustan-ra dar khwab did!

Usnio slon Indiju!

Ovom se poslovicom hoće reći sljedeće: U Indiji su zarobili slona i potom ga iz nje prebaci-

li u daleke krajeve. Radeći teške poslove za ljude slon je, malo po malo, zaboravio svoju domovinu Indiju. Ali iznenada jedne noći usnio je svoj zavičaj! I tad on razbija okove i kida lance koji su ga sputavali, i kreće natrag svojoj domovini, porodici i prijateljima! U sufija je ovo trenutak u kojem se duša osvještuje i najedanput ustaje iz sna običnog života. Zar Božiji Poslanik ne kaže:

An-Nasu niyamun wa idha matu intabahu!

Ljudi spavaju, a kad umru, probude se!

Tada se spavač sjeti da Ovaj svijet nije pravo mjesto gdje treba živjeti! I, stoga, spavač ulaže krajnji napor da bi se vratio u vječni život, i on žurno kreće ka Staništu u kojem je živio svoj prvi život kad bijaše u praiskonskom jedinstvu s Bogom (*muttihadan ma'allah*). Osjećam da priča o slonu koji je sanjao Indiju (što je usporedivo sa snom zatvorenika u Qayrawanu) iskazuje, na najljepši način, nužnost čovjekova povratka svome duhovnom zavičaju. Rudyard Kipling je iznio ovu priču u kondenziranoj formi u svojoj pjesmi "Sužnjev san". Također, ponekad nalazimo u nekim indijskim minijaturama prikaz slona u njegovoj gorostasnosti, te njegove pokidane okove kako vise sa njegovih nogu, koji se pridružuje svojoj porodici u silnoj bujici radosti! Moramo dodati da nas Mawlana ar-Rumi posprdno podsjeća da blagodat ovakva sna obasipa samo plemenitog slona, "duhovnu životinju", jer

Al-Himaru la yahlumu bi l-Hindi!

Magarac ne sanja Indiju!

Ponekad nalazimo spomen nekih gradova Indije. U poeziji Amir-i Khusrawa nalazimo grad Tattah u Sindu:

Šajaratu sanwir mithluka la mathila laha fi Tattah wa Utuš...

*Drvo Sanwir (čempres) je poput tebe,
Nema mu slična u Tattahu ni Utušu...*

Pjesnici, također, hvale grad Lahoru sve otkako je pretvorena u prijestonicu Gaznawidske imperije, 1026. godine. Mas'ud ibn Sa'd,

veliki sjevernoindijski pjesnik, napisao je brojne pjesme o Lahori, posebno u vrijeme kad ga je kao zatvorenika mučila čežnja za tim svojim voljenim gradom na Bajram:

*Ey Lahore wayhak, bi man chiguna-i?
Bi aftab-i taban-i raushan chigun-i?*

*Uh, Lahoro, kako si bez mene?
Bez Sunca sjajno, kako si?*

Pet stoljeća kasnije dolazi Talib-i Amul-i (um. 1627.) da iskaže pohvalu ovome gradu koji je bio prijestonica imperatora Akbara u periodu 1586 – 1598. godine, a bijaše i omiljeno mjesto Akbarova nasljednika Jahangira:

*Gumanim nist k'andar haft iqlim
Buwad shahri bi-ab u tab-i Lahor!
Ne mislim da u svih sedam klimatskih poja-seva*

Imade Lahorea grada, tako čarobna i sjajna!

Tako pjesnik Talib-i Amul-i gleda Lahoru u jednoj od svojih pjesama u kojoj hvali taj grad. Prirodno je da i Muhammad Iqbal govori o Lahori i o rijeci Ravi, koja protječe pokraj Jahangirova mauzoleja. Iqbal kaže:

*Čamac koji klizi po vodi iščezne na obzorju,
Ali život će uvijek teći!*

Koliko ja znam, postoji tek malo pjesama o Delhiju iz klasičnih vremena, osim ako ne uzmemo u obzir pjesme u čast evlija, velikih pobožnjaka i njihovih grobnica kao što je Nizamuddin Awliya, čiji grob je uvijek bio duhovno središte staroga Delhija. Pjesme koje veličaju slavu šaha Jahana (šah Džahan, koji je vladao u periodu 1628 – 1658) govore o zdanju Šahjahanabadu (Šahdžahanabad) koje je sagrađeno između 1639. i 1648. godine. Pjesme izražavaju mnogo hiperbole o tamošnjim tvrđavama i džamijama. Prirodno je što ne zaboravljamo ni prijestolje Paunovo. Osim toga, dok opisuju Delhi pjesnici o drugim stvarima rijetko govore u usporedbi sa drugim mjestima. Ipak taj lijepi grad je postao predmetom nekoliko elegija u brojnim vremenima. Godine 1761. dogodio

se da je grad Delhi bio opjevan u jednoj elegiji, nakon što je bio opljačkan i pokraden od strane Rohillasa i Afganaca, koji su bili pozvani u grad da spase Mogulsku imperiju na koju su ustali Maratasi. Ipak, Rohillasi i Afganci bili su okrutniji od neprijatelja (Maratasa) koje su trebali napasti. Sufijski pjesnik Mir Dard, koji, inače, na drugim mjestima ne aludira na kušnje i zle udese koji su skolili ovaj grad, ne može otrpjeti da ne pjeva:

*Ruka sudbine razorila je Delhi,
Umjesto rijeke, suze potekoše njime!
Nekada Delhi nalikovaše licu voljene,
A predgrađa njegova nalikovahu benu na
obrazima
Lijepoga lica!*

Stoljeće poslije, nakon indijskog vojnog ustanka zvanog *Mutiny* "Pobuna", urdu pjesnik Dagh potužuje se u jednoj pjesmi napisanoj na urdu jeziku na rušenje velikih dijelova Šahjahanabada koje su počinili Britanci:

*Delhi, bijaše srce ljudi i džina,
Srce svih snažnih,
Srce Indije,
Štaviše, srce cijeloga svijeta!
Veličina njegova nije bila sazdana od cigala
ili kamenja,
Bijaše istinski nalik raj!*

Kašmir je bio predmet hvale čak i prije uspostavljanja islamske vlasti u njemu u XIV stoljeću. Često nalazimo u ranoj perzijskoj poeziji govor o lutkama Kašmira, lijepim djevojkama "idolima", a posebno o čempresima i tikovom drvetu.

Pjesnik na dvoru šaha Jahana, Kalim (um. 1651.), ostavio nam je jedan od najljepših opisa

ove pokrajine prožetih životom, u kojoj je Kalim proveo većinu svoga vremena i koja je Mogulima bila omiljeno ljetovalište. Naravno, Kalim pjeva o ljepoti toga mjesta, njegovim jezerima, cvijeću i šafranovim poljima. Ali on, također, pripovijeda svome čitatelju o jadnom Kašmiru u vrijeme zime, kada padaju kiše, pa i snjezi, i kad se svi putevi pretvore u blato dok se patke na poluzaleđenim jezerima pričinjavaju kao da su isječene od mramornoga papira... Nema sumnje, neobično je čitati ove pjesničke stihove koji su u kontrastu sa svim onim što izdašno kažaše pjesnici hvaleći ovu brdovitu zemlju i bogatstvo cvijeća koje nadilazi maštu, onako kako to još uvijek nalazimo u Iqbalovim pjesmama.

Međutim zapažamo da se tokom dvadesetih godina XX stoljeća Iqbal, čija je porodica došla iz Kašmira, žestoko potužuje na političko stanje u Kašmirskoj dolini, čija je sudbina od sredine XIX stoljeća krenula nizbrdo i čija se dekadencija našla u ćorsokaku od podjele Indijskog potkontinenta 1948. godine.

(kraj u idućem broju) **m**

S arapskog preveo Enes Karić

Bilješke

¹ *Fada'il* literatura, na koju ovdje ukazuje Annemarie Schimmel, u islamskoj kulturi i civilizaciji je zaseban žanr koji se bavi opisivanjem vrednota/vrijednosti ljudi, zemalja, gradova, životinja... O tome ona ovdje ne govori.

² Ovakva vokalizacija nalazi se ovdje radi rime.

³ Misli se na Grayevu pjesmu *Elegy on a Country Churcyard*.

⁴ Misli se na zvijezdu Kanopus.

⁵ Rozenkrojci su tajno društvo koje je postalo poznato u XVII i XVIII stoljeću. Ovo je društvo smatralo da posjeduje tajno znanje o prirodi i vjeri.

⁶ Termin sati označava samospaljivanje žene hinduskinje u sobi svoga umrloga muža, kao znak njene privrženosti njemu!